VIII. MİKHAEL PALAİOLOGOS VE BİR EL YAZMASINDAKİ PORTRESİ (GR. 118, RUSYA ULUSAL KÜTÜPHANESİ, ST. PETERSBURG)

İlkgül KAYA*

ÖZET

Bizans İmparatorluğu'nun eski başkenti Konstantinopolis'i 1261 yılında Latinlerden geri alarak imparatorluğu yeniden hayata geçiren VIII. Mikhael Palaiologos (1259-1282), askerî ve diplomatik başarılarıyla Palaiologoslar Dönemi'nin en önemli figürlerinden biri olmuştur. 1274 yılında Doğu ve Batı Kiliseleri arasında Lyons Birliği'nin sağlanması, onun en önemli siyasi başarılarından biridir. Özellikle Batı Kilisesiyle kurduğu yakın ilişkiler nedeniyle çevresinin muhalefetiyle karşılaşan Mikhael, Bizanslı yazarlar tarafından "Latin yanlısı" (Latinophron) olarak nitelendirilmiştir. VIII. Mikhael'in Rusya Ulusal Kütüphanesi'nde korunan tetraevangelion'da (Gr. 118, f. 22r) bir portresi bulunmaktadır. Bu tasvirde imparator, Bizans geleneksel imparator portrelerinden farklı olarak Batılı bir soylu gibi betimlenmiştir. Benzer bir portre, Sina'daki Ekaterini Manastırı'nda bir el yazmasında (Sinait. gr. 2123, f. 30r) yer alır. Mikhael'in ölümünden yaklaşık iki yüzyıl sonra ortaya çıkan ve Latin yanlısı kimliğiyle ilişkilendirilebilecek bu ünik tasvirler dikkat çekicidir. Bu makalede, VIII. Mikhael'in hükümdarlık dönemi ve Gr. 118'deki tasviri incelenmektedir. Bu çalışma, tarihsel bağlam ile görsel temsil arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *VIII. Mikhael Palaiologos, Bizans Sanatı, Bizans resimli el yazmaları, imparator portreleri*

Michael VIII Palaiologos and His Portrait in a Manuscript (Gr. 118, National Library of Russia, St. Petersburg)

ABSTRACT

Michael VIII Palaiologos (1259-1282), who restored the Byzantine Empire by recapturing its former capital, Constantinople, from the Latins in 1261, was one of the most important figures of the Palaiologan period due to his military and diplomatic achievements. The Union of Lyons between the Eastern and Western Churches in 1274 was one of his major political successes. In foreign policy, especially because of his close relations with the Western Church, Michael VIII faced opposition within Byzantine court and was described by Byzantine authors as a "Latinophron". A portrait of Michael VIII appears in a tetraevangelion (Gr. 118, f.22r) preserved in the National Library of Russia. In this image, the emperor is depicted not in the traditional Byzantine imperial manner, but in the style of a Western nobleman. A similar portrait can be found in the manuscript (Sinait. Gr. 2123, f.30r) kept at the Monastery of St Catherine at Sinai. These unique depictions, which appeared about two centuries after Michael's death and can be linked to his Latinophron identity, are particularly striking. This article examines the reign of Michael VIII and his depiction in the Gr. 118, aiming to show the relationship between historical context and visual representation.

Key Words: *Michael VIII Palaiologos, Byzantine Art, Byzantine manuscript illumination, emperor portraits*

* Doç. Dr., Yozgat Bozok Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Yozgat / TÜRKİYE, ilkgul.kaya@yobu.edu.tr

Araştırma Makalesi / Research Article

Atıf / Cite as: Kaya, İ. (2026). VIII. Mikhael Palaiologos ve bir el yazmasındaki portresi (Gr. 118, Rusya Ulusal Kütüphanesi, St. Petersburg). *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *27*(52), 1385-1408. https://dx.doi.org/10.21550/sosbilder.1934298

Gönderim Tarihi / Sending Date: 20 Nisan / April 2026
Kabul Tarihi / Acceptance Date: 3 Temmuz / July 2026

Giriş

Bizans Dönemi'ne ait resimli el yazmaları, İmparatorluğun özgün sanatının dışında kalan çok fazla veri içermektedir. İmparatorluğun sanatı, dini, siyaseti ve gündelik yaşamına dair fikir veren yazma eserlerdeki bazı resimlerin konuları, anıtsal duvar resimlerinden farklı olabilmektedir. Bizans Dönemi'nde en sık İncilleri ve Mezmurlar Kitabı metinlerini içeren yazmalar resimlenmiştir. Klasik Sanat'ın Hristiyan doktrini içinde yeniden yorumlanmasıyla şekillenen bu eserlerin resimleri arasında, dini konuların yanı sıra, seküler konuları içeren tasvirler de mevcuttur. Lüks ürünler sınıfında nitelendirilebilecek el yazmaları çoğunlukla dindarlığı, aynı zamanda toplumsal statüyü yansıtmışlardır. Khludov Mezmuru[1] (env. no.: Sobr. A. I. Chludova 129д / GIM 86795) gibi bazı marj resimli mezmur nüshalarında bazı resimler hiciv amacıyla kullanılmışken, Pedanius Dioscorides'in *Materia Medica*'sının[2] kopyalarında metin-resim ilişkisi içinde bilgi verme amaçlı, öğretici bir işlev üstlenmiştir. Kosmas İndikopleustes'in *Hristiyan Topoğrafyası*[3] gibi eserler ise metni desteklemek üzere şematik diyagramlarla çevrili, açıklayıcı ve kozmolojik resimlerle donatılmıştır.

El yazmalarının zengin resimli nadide örnekleri genellikle saray çevresinin siparişi üzerine üretilmiştir. Bu eserlerin birçoğu Bizans sarayının ya da aristokrasisinin manastırlar ile olan ilişkisini ortaya koyarlar. Bu eserlerdeki imparator portreleri, genellikle resim kitabesi olmayan eserler için imparatorun kimliğinin belirlenmesi yönünden sorun teşkil eder. Kimliği bilinen figürler ise, ikonografik açıdan pek çok konuda bilgi sağlarlar. Bizans el yazmalarının az sayıdaki örneğinde görülen imparator portreleri; bir Mezmurlar Kitabı nüshası olan Barberini Mezmuru'nda[4] (env. no.: Barb. gr. 372) olduğu gibi, bazı eserlerde imparator, imparatoriçe, veliaht ile birlikte temsil edilirken, Khludov Mezmuru'ndaki gibi, bazı yazmalarda imparatorlar tarihi olaylar içinde gösterilmiştir.

Aşağıda ele alınan, *tetraevangelion* nüshası olan Gr. 118 envanter numaralı, St. Petersburg'daki Rusya Ulusal Kütüphanesi'nde yer alan eserde, 15. yüzyıla ait f. 22r üzerindeki resimde İmparator VIII. Mikhael Palaiologos tek başına tasvir edilmiştir. Figürün betimlenme biçimi, Bizans İmparatorluk Sanatı'nın ikonografisinin dışında kalır. Literatürde bu resimde imparatorun neden bir Batılı gibi betimlendiği tartışılmamıştır.

Bizans tarih yazımında VIII. Mikhael, Palaiologos hanedanını kuran ve Konstantinopolis'i Latinlerden geri alan imparator olması yönünden önemli bir figür olarak nitelendirilir. VIII. Mikhael'in portresinin ölümünden yaklaşık iki yüzyıl sonra kaleme alınan bir eserde ortaya çıkışı, ikonografik açıdan önemlidir ve esere ilişkin ayrıntılı bir değerlendirme gerektirir.

Bu çalışmada VIII. Mikhael'in tasviri, Bizans Sanatı'ndaki imparator portre geleneği bağlamında incelenmektedir. Makale, bir *tetraevangelion* nüshası olan eserde neden bir imparator portresinin yer aldığını, Bizans imparator portresi geleneğiyle karşılaştırarak, figürün ikonografik farklılıklarını ve bunun nedenlerini çözümlemeyi amaçlamaktadır. Figürün başındaki kırmızı şapka ve omuzlarını örten kırmızı pelerin, geleneksel Bizans İmparatorluk

[1] Khludov Mezmuru, env. no.: Sobr. A. I. Chludova 129д / GIM 86795, Ulusal Tarih Müzesi, Moskova, Rusya Federasyonu. El yazmasına ilişkin bk. Kondakov, 1878; Malitzki, 1932: 235-243; Sčepkina, 1977; Corrigan, 1992; Evangelatou, 2002; Dobrynina, 2011: 1-16.

[2] Dioscorides'in *Materia Medica* eserinin Bizans Dönemi'ne ait çok sayıda kopyası bulunmaktadır. Örneğin bk. Viyana Dioskorides'i, Österreichische Nationalbibliothek, Viyana, Avusturya. Kaynaklar için bk. Wilson, 1971: 557-558; Brubaker, 2002: 189-214.

[3] Kosmas İndikopleustes'in *Hristiyan Topoğrafyası* için bk. McCrindle, 1897; Winstedt, 1905: 282-285; Winstedt, 1909; Anastos, 1946: 73-80; Kominko, 2013.

[4] Barberini Mezmuru, env. no.: Barb. gr. 372, Vatikan Apostolik Kütüphanesi, Citta del Vaticano. El yazmasına ilişkin bk. Wald, 1944; Bonicatti, 1960; Anderson vd., 1989; Kaya Zenbilci, 2017.

regalia'sı ile örtüşmemektedir. Dolayısıyla bu portre için, bazı tarihi olaylar ve resim geleneği arasında çok katmanlı bir okuma yapılmaktadır.

1. VIII. Mikhael Palaiologos ve Bizans İmparatorluğu Tarihindeki Siyaseti

1.1. Siyasi Olaylar

Mikhael (*Μιχαήλ*/Mikhaēl) 1224/1225 yılında doğmuştur. İznik (*Nikaia*) ve Bizans İmparatoru (1259-1282) olan Mikhael, *megas domestikos*[5] Andronikos Palaiologos'un oğlu ve Palaiologos Hanedanlığı'nın kurucusudur (Talbot, 1991b: 1367). Mikhael'in Doukas, Angelos ve Komnenos aileleri ile akrabalığı vardır (Norwich, 2013: 190). Palaiologos hanedanlığı Bizans İmparatorluğunun tarihindeki en uzun ömürlü hanedanlıktır (Ostrogorsky, 1999: 416).

Mikhael Palaiologos, yetenekli bir asker ve diplomattı. İmparatorluğu sırasında Bizans, dış ilişkiler açısından büyük bir aktör hâline gelmiştir. Onun, devletini savunma politikaları, Bizans geleneğine uygun olarak, düşmanın arkasındaki müttefiklerden yararlanarak düşmanı zayıflatmayı amaçlamış ve genel olarak başarılı olmuştur. Saldırgan politikaları ise Bizans İmparatorluğu'nun yeniden tesis edilmesine yönelik olsa da bu hedefler yalnızca kısmen başarıya ulaşmıştır (Laiou, 2008: 286).

Mikhael'in doğduğu ortam ve imparatorluk tahtına geçişine kadarki süreci kapsayan dönem, IV. Haçlı Seferleri sırasında Latinler tarafından ele geçirilmiş Konstantinopolis'in[6] (1203/1204) henüz geri alınmamış olduğu, İznik İmparatorları (1204-1261) III. İoannes Vatatzes (1222-1254) ve sonradan II. Theodoros Laskaris'in (1254-1258) tahtta olduğu döneme denk gelir. Mikhael'in tahta çıkış sürecinde birkaç önemli olay etkili olmuştur.[7]

Vatatzes ile oğlu Theodoros'un hükümdarlıklarının ardından İznik İmparatorluğu, 1258 yılında VIII. Mikhael Palaiologos'u tahta çıkaran bir devrim sürecine girmiştir. Epiros Despotu II. Mikhael (1230-1267), İznik İmparatorluğu'nun Avrupa eyaletlerini ele geçirme ve despotluğun egemenliğindeki topraklarını Selanik'e kadar genişletmeye girişmiştir. Despot, Mikhael Palaiologos'un iktidarını sağlamlaştırmasıyla misilleme arayışına girecek bir rakip olması nedeniyle, Palaiologos'un konumunu pekiştirmeden önce, İznik'e karşı hedefleri olan devletlerle ittifak kurmayı istemiştir. Bu amaçla, II. Friedrich'in evlilik dışı oğlu Sicilya Kralı Manfred ve Akhaia Prensi Guillaume de Villehardouin'e yönelmiştir (Geanakoplos, 1953b: 102-103).

1258 başlarında, II. Mikhael İznik birlikleriyle Makedonya'da mücadele ederken, Manfred, Adriyatik kıyısında, Dyrrakhion, Avlona, Butrinto çevresinde Epiros'a ait bazı eski Norman mülklerini işgal etmiştir. Daha sonra II. Mikhael, Manfred ve Villehardouin arasında üçlü bir ittifak kurulmuştur (Ostrogorsky, 1999: 414; Norwich, 2013: 191).

1258 Ağustos'unda İznik İmparatoru Theodoros hastalanınca, oğlu İoannes (IV. İoannes Laskaris) henüz çocuk yaşta olduğundan, saray çevresindeki en yakını Georgios Mouzalon'u naip olarak tayin etmiştir. Theodoros'un ani ölümü sonrasında, Theodoros'un zoruyla İoannes ve Georgios'a sadakat yemini eden aristokratlar bir anma töreni sırasında Georgios'u ve kardeşini öldürürler. Bu sırada Mikhael Palaiologos 34 yaşındadır ve tahtın en güçlü adayı olarak görülmüştür. Önce *megas douks* sonra *despotes* unvanını taşıyan Mikhael, Kasım

[5] *Megas domestikos*: İmparatorun ardından gelen en yüksek askeri komutana verilen unvan. Bk. Kazhdan, 1991: 1329.

[6] IV. Haçlı Seferi ve Konstantinopolis'in Haçlıların eline geçmesine ilişkin bk. Villehardouin & Valenciennes, 2008; Ostrogorsky, 1999: 371-386; Özcan, 2009: 101-116; Andrea, 2008.

[7] Palaiologoslar Dönemi tarihi kaynaklarında VIII. Mikhael Palaiologos'un imajına ilişkin bir çalışma için bk. Nikolić & Pavlović, 2017: 143-181.

1258'de, IV. İoannes'e müşterek olarak imparator ilan edilmiştir.[8] VIII. Mikhael ilk olarak, Despot II. Mikhael, Manfred ve Villehardouin arasında kurulan ittifaka, düşmanca planlarından vazgeçmeleri için elçiler göndermiştir (Ostrogorsky, 1999: 413; Norwich, 2013: 190-191).

Mouzalon'un ortadan kaldırılmış olması sonrasında Mikhael'in en önemli hedefi genç imparatorun vasiliğini güvence altına almak olmuştur. Mikhael kardeşleri İoannes ve Konstantinos'u genç imparatoru korumakla görevlendirmiştir. Bu ihtimam, Palaiologosların kendilerini meşru varisin koruyucuları olarak göstermesine imkân tanımıştır. Bu süreçte, devlet gemisini yönlendirecek güçlü bir elin atanması zorunluluğu doğmuştur. Çünkü imparatorluk, Moğollar, Latin İmparatorluğu ve özellikle Epiros Despotu tarafından kısa süre önce İznik'in fethi amacıyla oluşturulan Sicilya, Epiros ve Akhaia'dan oluşan güçlü koalisyon gibi dış düşmanların kolay bir hedefi olabilirdi. Bu durum karşısında, devlet içindeki tüm sınıfların bağlılığını kazanabilecek, ordunun saygı ve bağlılığını sağlayabilecek kararlı bir lidere ihtiyaç vardı (Geanakoplos, 1953c: 426).

Georgios Akropolites'in aktardığına göre; herkesin gözü Mikhael Komnenos [Palaiologos]'a çevrilmiştir. İznik'ten çağrılan ve kalan meşru otoriteyi temsil eden Patrik Arsenios (1254-1260, 1261-1264) tarafından soylulardan oluşan bir meclis toplanmıştır. Mecliste genç imparatorun naibi ve vasisi olarak Mikhael seçilmiştir. Kaynakların da teyit ettiği üzere; yüksek itibarı, soylu kökeni ve çeşitli askerî deneyimleriyle Mikhael bu göreve en uygun kişidir. Ancak bu seçimden önce, halkın ve askerî güçlerin tercihini ortaya koymak amacıyla bir tür oylama gerçekleştirilmiştir (Geanakoplos, 1953c: 426).

Konstantinopolis'i almaya girişmeden önce VIII. Mikhael, 1260 yılının sonlarına doğru Cenevizlilerle ittifak kurmak üzere müzakereler gerçekleştirmiştir. Cenevizliler Bizans'a iki elçi görevlendirmiş; bir kış boyunca süren görüşmelerin sonucunda 13 Mart 1261'de Mikhael antlaşmayı kabul etmiştir. Antlaşma, üç Bizanslı temsilcinin huzurunda yapılmış, ardından 10 Temmuz 1261'de Cenova'da resmen onaylanmıştır. Nymphaion Antlaşması'na dair bilgiler büyük ölçüde Cenevizli kaynaklarına dayanır. Pakhymeres ve Akropolites gibi dönemin Bizans tarihçileri, savaş durumunda donanma sağlanması karşılığında Cenova'ya gümrük muafiyetleri, Ege ve Karadeniz'de ticaret üsleri, hatta İzmir kentinin tamamını veren bu antlaşmadan söz etmezler (Paribeni, 1999: 229-230).

Mikhael, 25 Temmuz 1261'de bir zamanlar Bizans İmparatorluğunun eski başkenti olan Konstantinopolis'i 57 yıllık Latin işgalinden kendi birliklerinin yardımıyla kurtarmıştır. Böylece Bizans İmparatorluğu yeniden kurulmuştur. Bu başarının gerçekleşmesinde 1259 yılında Pelagonia Savaşı'nda kazanılan zafer etkili olmuştur. Mikhael Palaiologos'un rakibi Epiros Despotu ve Sicilya Kralı ve Akhaia Prensi'nden oluşan ittifak, Kumanlar ve Türk ücretli askerlerinden oluşan destekle Mikhael Palaiologos'un kardeşi *sebastokrator* İoannes ve komutan Aleksios Strategopoulos'un ordusu tarafından bu savaşta mağlup edilmiştir (Geanakoplos, 1953b: 101-103; Ostrogorsky, 1999: 414-415; Norwich, 2013: 191).

1260'da Konstantinopolis'e bizzat kendi ordularının başına geçerek yola çıkan VIII. Mikhael'in kente girişi ve kenti ele geçirme planı ilk başta başarısız olmuştur. Bu sefere ilişkin tarihi kaynaklar yetersizdir (Norwich, 1993: 192). Ancak Mikhael ikinci kez Konstantinopolis'i almak için 1261 yılının yazında tekrar girişimde bulunmuştur. Bu girişimin gerçekleşme biçimine dair Georgios Pakhymeres ve Georgios Akropolites'in iki farklı anlatımı mevcuttur.

[8] Georgios Akropolites ve Nikephoros Gregoras'ın, Mikhael'in kral naibi olarak tahta çıkışına dair anlattıklarına ilişkin bir değerlendirme için bk. Nikolić & Pavlović, 2017: 148.

Georgios Pakhymeres'e göre;

> Kentin içinde yaşayıp surların dışındaki toprakları işleyen thelematarioi topluluğunun temsilcileri, VIII. Mikhael'in emriyle başka hedeflere giderken Konstantinopolis'in banliyölerine akın düzenlemek üzere yola çıkan İznikli ve Kuman birliklerinden oluşan bir orduyu komuta eden kaisar Aleksios Strategopoulos'a başvurmuşlardır. Thelematarioi, Latin garnizonunun Karadeniz'deki Daphnousia adasına saldırmak üzere şehirden ayrıldığını söylemişlerdir. Bunun üzerine gece sularında Konstantinopolis'e gizlice sızma planı yapılmıştır. Thelematarioi, Pege Kapısı civarında merdivenlerle surlara tırmanmışlardır. Thelematarioi grubu, muhafızları burçlardan aşağı atarak ardından kapıyı kapatan taş duvarı yıkmışlar ve saldırganların içeri girmesi için kapıyı açmışlardır (Wright, 2016: 275-276).

Akropolites ise biraz farklı bir hikâye anlatmaktadır; thelematarioi tarafından yönlendirilen küçük bir öncü birlik, bir açıklıktan gizlice surlardan içeri girmiş, muhafızları surlardan aşağıya atmış ve kapıyı zorla açmıştır. Akropolites'in anlatımını izleyen daha geç tarihli Nikephoros Gregoras'ın eserinde aktardığına göre; Aleksios Strategopoulos'un 800 askeri vardır. Öncü birliğin kente giriş yolu ise bir yeraltı tüneli olmuştur (Wright, 2016: 276).

Olaylar sırasında Haçlıların garnizonu yerinde olmadığından ve Venedik filosu ile Daphnousia'ya saldırmak üzere götürüldüğünden, savunmasız kalan Konstantinopolis katliam yaşanmadan düşmüştür. Kentin başındaki II. Baudouin ise imparatorluk tacını ve asasını bırakarak gemiyle Euboia Adası'na kaçmıştır (Treadgold, 1997: 733; Ostrogorsky, 1999: 415; Norwich, 2013: 192-193; Wright, 2016: 276). Strategopoulos, Daphnousia'dan dönen filonun gözleri önünde Venediklilerin iskân edildiği mahalleyi ateşe vermiştir. Bu durum, filodaki adamların, karaya çıkıp evlerini, ailelerini ve mallarını savunmak yerine, evsiz kalan kadın ve çocuklarını gemilere alarak kentten ayrılmalarına yol açmıştır (Wright, 2016: 276).

Kent düştükten sonra Mikhael, 15 Ağustos 1261'de kente Altın Kapı'dan girmiş; Hodegetria ikonası eşliğinde Stoudios Manastırı'na doğru yürümüş, ardından at üzerinde Aya Sofya'ya ve Büyük Saray'a gitmiştir. Latinler, daha sonraki Bizans yazılı kaynaklarında da vurgulandığı üzere, kenti ve anıtlarını ne yazık ki yağmalamışlardır. 13. yüzyılın başlarındaki büyük yangınlar, kentteki anıtsal yapılara zarar vermiştir (Varsallona, 2021: 156).

IV. İoannes kör edildikten sonra (Ostrogorsky, 1999:416), VIII. Mikhael tek imparator olarak tahta çıktığında ilk yıllarda başkentin nüfusunun artması konusunda çaba göstermiş ve hasar gören kilise, manastır ve kamu binalarının onarımını sağlamıştır. Fransa Kralı IX. Louis'nin kardeşi Sicilya Kralı Anjou'lu I. Charles (*Charles d'Anjou*) tehdidine karşı kent surları güçlendirilmiştir (Talbot, 1991b: 1367; Treadgold, 1997: 736; Turnbull, 2004: 17; Wright, 2016: 279). Konstantinopolis'teki III. Romanos Argyros tarafından kurulan Meryem Peribleptos Manastırı'nın[9] onarımı da yine VIII. Mikhael tarafından gerçekleştirilmiştir[10] (Dark, 1999: 656).

1261 yılında VIII. Mikhael, Konstantinopolis'te Bizans otoritesini yeniden tesis etmiş olsa da uzun bir süre alternatif güç ve otorite odaklarının varlığını sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Bu odaklar yalnızca imparatorluğun rakipleri değildi. Palaiologosların kendisi tarafından da bu güçler desteklenmiştir. 1261 yılından sonra, bu tür alternatif merkezlere örnekler arasında Selanik, Mistra ve hatta Athos Dağı'ndaki manastırlar da sayılabilir (Holmes, 2010: 62).

Epiros Despotu II. Mikhael, 1261'den sonra yaklaşık üç yıl boyunca Konstantinopolis'te yeniden tesis edilen Bizans yönetimine karşı savaş sürdürmüştür. Bu süreçte Manfred tarafından desteklenmiştir. II. Mikhael, Epiros kıyılarını geri alma umudu

[9] Konstantinopolis'teki Meryem Perivleptos Manastırı (ya da Sulu Manastır) için bk. Janin, 1945: 192-201; Mango, 1992: 473-493; Özgümüş, 2000: 508-520; Osti, 2011: 235-252.
[10] VIII. Mikhael'in Konstantinopolis'teki yapılara ilişkin yaptırdığı onarımlara dair bk. Talbot, 1993: 243-261.

varken, 1264'te VIII. Mikhael'e yenilmiştir. VIII. Mikhael'in yeğeni Anna'yı 1265'te II. Mikhael'in oğlu Nikephoros'a eş olarak vermesi olayların seyrini değiştirmiştir. Nikephoros Konstantinopolis'e davet edilmiş; imparator onun "despot" unvanını teyit etmiştir. İzleyen yıllarda Epiros ile Bizans yönetimi arasında barış hüküm sürmüştür. 1268'de II. Mikhael ölünce Kuzey Yunanistan'daki hâkimiyet alanları en büyük oğlu Nikephoros ile evlilik dışı oğlu İoannes Doukas arasında paylaştırılmıştır. İmparator VIII. Mikhael, -sözde- *Otobiyografi*'sinde, Pelagonia Savaşı'ndan sonra ordularının Epiros'u ve İlliria'nın bir kısmını işgal ettiğini ve Dyrrakhion'a kadar ilerlediğini iddia eder. Ancak Mikhael'in ordusu Epiros'un büyük bir kısmından geri püskürtülmüştür (Nicol, 1972: 171-173, Ostrogorsky, 1999: 419).

Bizans tarafında bu olaylar vuku bulmaktayken, Batıda da önemli olaylar olmuştur. 26 Şubat 1266'da Benevento Savaşı sırasında Sicilya Kralı Manfred öldürülmüştür. Yerine geçen Anjoulu I. Charles (1266-1282), yandaşı olan Papa IV. Clemens (1265-1268) tarafından kutsanmıştır. I. Charles, Konstantinopolis'ten kovulan II. Baudouin ile dostluk antlaşması yapmış ve Manfred'den kalan Epiros'taki arazileri almıştır (Baştav, 1989: 4; Ostrogorsky, 1999: 420-421).

Bu noktada Bizans'ın dış siyasetteki durumu kritik bir hal almıştır. Anjoulu I. Charles'ı himâye eden Papa IV. Clemens'in 1268 yılındaki ölümü ve onun yerine X. Gregorius'un geçmesi hem papalık politikasının değişmesine hem de VIII. Mikhael'in yön değiştirmesine sebep olmuştur.[11] Nitekim Papa X. Gregorius kiliseler arasında birlik sağlanmasını desteklemektedir (Baştav, 1989: 4; Ostrogorsky, 1999: 421-422).

I. Charles, Akhaia Prensliği'ni müttefik edinirken, VIII. Mikhael de oğlu Andronikos'u Macar Kralı Stephan'ın kızı ile evlendirmiştir. Ancak kızının çeyizi olarak vaat ettiği liman kentleri Ankhialos ve Mesemvria'yı elinde tutmaya devam edince VIII. Mikhael, Bulgarlarla savaşmak zorunda kalmış ve nihayetinde söz konusu kentlerden geri çekilmiştir (Ostrogorsky, 1999: 423).

Bizans İmparatorluğu batıdaki ittifaklarla uğraşmaktayken kuzeyde ve doğudaki hanlıklarda vuku bulan bazı olaylar Bizans'ı da olumsuz etkilemiştir. Bu dönemde Rusya'da Altın Orda Hanlığı,[12] Ön Asya'da Hülâgû Han'ın Moğol Devleti[13] ve Mısır'da Memlük Devleti[14] hâkimdir. VIII. Mikhael'in Ön Asya Moğolları ile kurduğu bir ittifak, Altın Orda Hanlığı ve Memlüklerle Bizans'ın ilişkilerinin zayıflamasına neden olmuştur. 1264'te Güney Rusya Tatarları, Bulgarlarla işbirliği yaparak Bizans topraklarına baskın yapmışlar; bu sırada Mikhael ciddi bir ölüm tehlikesi atlatmıştır. 1271'e gelindiğinde Thessalia'yı yöneten İoannes ve Andronikos, Rusya Tatarları ile Bulgaristan topraklarına akın düzenlemişler; bu akın 1272'de VIII. Mikhael'in Tatar komutanı Nogay ile yaptığı bir barış antlaşması ile sonuçlanmıştır (Ostrogorsky, 1999: 424).

VIII. Mikhael'in en önemli siyasi başarılarından biri, Bizans İmparatorluğu'nu, Frank yönetiminin yeniden kurulması yönündeki tehditten kurtarmış olmasıdır. Bu tehdit, Anjoulu I. Charles -ve onun Balkanlardaki ittifakları- yüzünden sürekli olarak canlı kalmıştır. 1274 yılında VIII. Mikhael'in Ortodoks ve Latin kiliselerinin birliğini kabul etmesi bu tehdidi bir süreliğine durdurmuştur. Ancak Konstantinopolis'te tepki çeken birlik, daha sonra Papa IV. Martinus'un (1281-1285) birliğin uygulanmadığını ileri sürerek Anjou ile ittifakını yeniden kurmasıyla bir anlamda geçerliliğini yitirmiştir (Laiou, 2008: 286).

[11] Anjoulu I. Charles'ın entrikaları nedeniyle Batı Hristiyan cemaati iki yıl dokuz ay boyunca papasız kalmıştır. Bk. Norwich, 2013: 209.
[12] Altın Orda Hanlığı hakkında bk. Pelliot, 1950; Kurat, 1976: 926-932; Saray, 1989: 538-540.
[13] Moğollara ilişkin bk. Roux, 2001; Özgüdenli, 2020: 225-229.
[14] Memlük Devleti'ne ilişkin bk. Yiğit, 1991; Yiğit, 2004: 97-100.

1.2. Ortodoks ve Katolik Kiliselerinin Sözde İttifakı: Lyons Birliği

VIII. Mikhael'in tahtta olduğu sırada önemli bir girişimi Ortodoks ve Katolik kiliseleri arasında "Lyons Birliği"[15] olarak anılan birliğin sağlanması için gösterdiği çabadır.

Mikhael Palaiologos'un dış politikası, Latinlerin Konstantinopolis'i yeniden ele geçirme girişimlerini engellemek amacıyla ustaca yürütülen bir diplomasiye odaklanmıştır (Talbot, 1991b: 1367).

Mikhael, "Lyons Birliği" fikrini, aristokrasi ve ruhban sınıfının muhalefetine rağmen, tek başına imparatorluğa kabul ettirmeye çalışmıştır. Hem Bizanslı hem de Batılı tarihçiler, VIII. Mikhael'in, Lyons Birliği'ni kurmanın, o dönemde Anjou'lu Charles'ın Konstantinopolis'e sefer düzenleme tehdidini önlemenin en etkili yolu olarak düşündüğünü vurgularlar. O dönemde Latinlerden henüz geri alınmış olan kent, hala zayıf durumdaydı. Latinlere karşı kentin varlığını sürdürmesi büyük ölçüde imparatorun esnek diplomasisine dayanmaktaydı (Geanakoplos, 1953a: 79).

Pakhymeres;[16] İmparator VIII. Mikhael'in, Lyon Konsili'nden önce imparatorluk sarayında toplanan bir *synod*'da birliği sağlama yönündeki çabalarının yalnızca halkını imparatorluğu tehdit eden korkunç savaşlardan ve kan dökülmesinden koruma arzusundan kaynaklandığını vurgulamıştır (Geanakoplos, 1953a: 80).

Mikhael'in siyaseti, Papa III. Nikolaus'un (1277-1270) tahtta olduğu sırada sarsılma tehlikesi geçirmiştir. Pakhymeres'ten öğrenildiği üzere; Pera'da bulunan Latin keşişler, papaya Mikhael'in istediği birliğin göstermelik olduğunu bildirmişlerdir. Sonrasında papa, Mikhael'e elçiler göndermiş, buna karşılık Mikhael bir dinî synod toplayarak ruhbanlarına papanın elçilerini iyi niyetle karşılamalarını istemiştir (Geanakoplos, 1953a: 82).

Konstantinopolis'e gelen Yunan kökenli Latin ruhbanlar arasında Calabria'daki Kroton Piskoposu da vardır. Bunun yanı sıra, Konstantinopolis doğumlu Fransisken ve imparatora papalık elçisi olarak gönderilmiş İoannes Parastron, Papa X. Gregorius'un ve Bizans Patriği İoannes Vekkos'un (ya da *Bekkos*) çabalarıyla Lyons Birliği'nin gerçekleştirilmesinde önemli bir rol oynamıştır (Geanakoplos, 1953a: 83-84). Ancak imparatorun Roma Kilisesi ile birlik çağrısı, Latin uygulamalarının benimsenmesine yol açacağı gerekçesi ile Yunan piskoposlar, keşişler ve halkın büyük çoğunluğu tarafından muhalefetle karşılanmıştır (Geanakoplos, 1953a: 84-85).

I. Charles'ın Bizans imparatorluk tacını elde etme isteği, Latin İmparatorluğunu yeniden kurma amacı ve onun Thessalia, Arnavutluk, Sırbistan ve Bulgaristan ile yaptığı ittifak ve antlaşmalar, artık pek çok açıdan zor durumda kalan VIII. Mikhael'i kesin olarak papa ile kiliseler birliği konusunda anlaşmaya götürmüştür. Öte yandan Papa X. Gregorius da kilise bakımından itaat arz ettiği takdirde Katolik devletler karşısında emniyet sağlamak ve I. Charles'ın ısrarlarına karşı koyamayacağını bildirmek suretiyle Mikhael'e baskı yapmıştır. Bu şartlar altında VIII. Mikhael, on yılı aşkın bir süre oyaladığı Roma'ya karşılık, Papa X. Gregorius'un birlik çağrısını kabul etmek zorunda kalmıştır. 6 Temmuz 1274'de Lyons Birliği sağlanmıştır (Ostrogorsky, 1999: 424-425). Lyons Birliği ile Bizans imparatorunun papanın

[15] Birlik "II. Lyons Konsili" (1274) olarak bilinir. Ayrıntılar için bk. Roberg, 1990; Alexakis, 2007: 99-124.

[16] B. G. Niebuhr; "Pakhymeres, kitabının ilgili bölümünde, İmparator Mikhael, patrik ve synod huzurunda Latin ve Yunan kiliseleri arasında barışın nasıl sağlanabileceğini tartışırken, bu barışın gerçekleşmesi için üzerinde uzlaşılması gereken başlıkları sıralamıştır ve bunların hiçbirinin kabul edilmemesi hâlinde insanın suç işleme korkusuyla geri durmasını gerektirecek nitelikte olmadığını göstermeye çalışmıştır." demektedir. Bk. 1835: 543-544.

üstünlüğünü tanıması uzun bir süre Bizanslılar için sorun teşkil etmiştir. İmparator, Bizans halkının ve ruhban sınıfının muhalefeti ile karşılaşmıştır.

Daha öncesinde İoannes'in gözlerinin çıkarılması üzerine Mikhael'i aforoz eden Patrik Arsenios, Mikhael tarafından makamından uzaklaştırılmaya çalışılmış, halefi İosephos'tan (1266-1275 ve 1282-1283) af istemiştir. Ancak Arsenios taraftarlarının da içinde olduğu muhalifler yeni patriği kilise idaresinde değişiklik yapmaya zorlamışlardır. Olaylar 1277 yılında *khartophylaks*[17] İoannes Vekkos'un kendini patrik (XI. İoannes) ilan etmesiyle sonuçlanmıştır (Ostrogorsky, 1999: 426-427).

VIII. Mikhael'in birliği kabulünün ardından, Batıdaki devletler Bizans'a karşı mücadele etmekten geri durmamışlardır. Venedik donanması I. Charles'a devredilirken, bu devir papa tarafından desteklenmiştir. Balkanlarda da Bizans aleyhine bir cephe oluşmuştur. I. Charles, Thessalia hükümdarı İoannes ve Sırp Kralı Milutin (1282-1321) ile Makedonya'ya saldırmışlardır. Bizans himayesindeki Bulgar III. İvan Asen çarlık tacını kaybetmiş, yerine I. Georg Terter (1280-1292) geçmiştir. Georg ile Charles ittifakı sırasında VIII. Mikhael Aragonlularla temas kurarak, 1266'da Sicilya Kralı Manfred'den alınan toprakları geri alması için, Manfred'in damadı III. Pedro'yu (*Pedro de Aragon*) bir donanma kurması için desteklemiştir. Bu sırada Bizanslı ve Aragonlu ajanlar Sicilya'da Anjoulular'ın yabancı egemenliğine karşı isyan ruhunu ateşlemişlerdir. Sonuçta 31 Mart 1282'de Palermo'da bir isyan çıkmıştır.[18] Ayaklanmanın tüm adaya yayılması sonucunda Messina'yı kuşatıp orada sıkışan I. Charles geri çekileceğini açıklamıştır. Böylece Sicilya ve Napoli üzerindeki Anjou hâkimiyeti sona ermiştir (Baştav, 1989: 8-9; Ostrogorsky, 1999: 428-429, Laiou, 2008: 286; Norwich, 2013: 222-224).

1.3. VIII. Mikhael Palaiologos'un Ölümü

Bizans İmparatorluğunu Sicilya tehdidinden kurtaran Mikhael, Batıdaki sorunlarını fırsat bilen ve doğu sınırında baskıyı artıran Türk tehdidine karşı sefere çıkmıştır. Anadolu'dan döndüğünde ise Thessalia'lı İoannes'e karşı bir sefer başlatmak zorunda kalmıştır. *Sebastokrator* kardeşi Andronikos'un ve bazı generallerinin ölümü nedeniyle ordularının komutasını Mikhael bizzat üstlenmiştir. İoannes'i artık ortadan kaldırmak isteyen Mikhael, Altın Orda'nın Moğol Hanı Nogay'dan yardım istemiştir. Artık 59 yaşında olan Mikhael seferler nedeniyle yorgun düşmüştür. Konstantinopolis'ten, son seferleri için ayrılmadan önce sağlığı kötüleşmeye başlamıştır. İmparatoriçe Theodora, bir süre dinlenmesi ve başkentte kalması için Mikhael'i ikna etmeye çalışmışsa da, Mikhael imparatoriçeyi dinlememiş ve Kasım 1282'de Selymbria'ya doğru yola çıkmıştır. Ancak gemisi fırtınaya yakalanınca Rhaideston'da tekrar karaya dönmek zorunda kalmıştır. Yolculuğuna at üzerinde devam etmeyi denemiş, ancak Trakya'daki Pakhomios köyünün ötesine geçememiştir. Tahtının ortağı oğlu Andronikos'u resmen vâris olarak ilân ettikten sonra, 11 Aralık 1282'de hayata veda etmiştir (Baştav, 1989: 9-10; Norwich, 2013: 224).

Buraya kadar sözünü ettiğimiz siyasal ve ideolojik ortamın dinamikleri, VIII. Mikhael'in aşağıda ele alınan el yazmasındaki portresinin, geleneksel Bizans imparator portrelerinden neden ayrıldığını açıklamaktadır.

VIII. Mikhael, Bizanslı yazarlar tarafından "Latin yanlısı" (*Latinophron*) olarak nitelendirilmiştir. Onun Batı ile olan ilişkileri, muhtemelen seleflerinkinden daha güçlüydü. İmparatorun yumuşaklık gibi görünen siyaseti, aslında ustaca hesaba katılmış Yunan yanlısı bir

[17] *Khartophylaks*: Bazı manastırlarda, manastır kayıtlarının korunması ve geçici belgelerin kaydını tutmakla görevli keşişlere verilen unvan. Detaylar için bk. Macrides, 1991: 416.
[18] Sicilya Akşam Duası Katliamı olarak tarihe geçen isyanın ayrıntılarına ilişkin bk. Mendola, 2016.

politikanın parçasıydı. Birlik karşıtlarına ağır cezalar uygulanmasını sağlayan Mikhael, Latin inancına meyletmiş olabilir. Anlaşıldığı üzere onun için dogmatik konular, imparatorluğun hayatta kalmasından çok daha az önem arz etmiştir (Geanakoplos, 1953a: 88).

2.Bizans Sanatı'nda VIII. Mikhael Palaiologos

VIII. Mikhael bir imparator olarak otoritesini görsel imgeler yoluyla geniş bir coğrafyada yansıtmıştır. Bu otorite, sikkeler, mühürler ve küçük el sanatları aracılığıyla sürdürülen ve İustinianos Dönemi'nin daha öncesine, imparatorluk Roma'sının parlak dönemine kadar uzanan köklü bir geleneğin parçasıdır. İmparatorluk kudretinin güzellik ve üstün teknik ustalığının nitelikleriyle donatılması gerektiği düşüncesi, Bizans dünyasında imparatorluğun yıkılışına kadar geçerliliğini korumuştur (Shepard, 2008: 55).

25 Temmuz 1261'de Konstantinopolis'in geri alınması ve VIII. Mikhael'in tahta çıkışında, 15 Ağustos 1261'de yapılan görkemli kutlamalar, imparatorun yalnızca Bizans İmparatorluğu'nun başkent üzerindeki haklarının yeniden tesis edilmesi değil, aynı zamanda bu olay aracılığıyla kendisini kenti yeniden kuran bir figür, Yeni Roma'nın ayrıcalık ve onurunu eski değerine kavuşturabilecek "Yeni Konstantinos" olarak konumlandırmasını sağlamıştır (Paribeni, 1999: 229). Bir dizi somut ve yazılı kaynak imparatorun bu yaklaşımını kanıtlamaktadır (Varsallona, 2021: 156).

1259'daki Pelagonia Zaferi, İznik İmparatorluğu'nu Ege-Anadolu havzasında egemenlik kurabilecek ve doğudaki Latin İmparatorluğu'nu yıkabilecek tek güç konumuna getirmiştir. Ancak Mikhael'in başarısız olan Konstantinopolis'i alma girişimleri Bizans'ı Cenevizlilerle ittifak kurmaya itmiş; nihayetinde Nymphaion Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmadan söz eden tek Bizans metni VIII. Mikhael için saray hatibi Manuel Holobolos tarafından kaleme alınmış bir methiyedir (*enkomion*)[19] (Paribeni, 1999: 230).

Metinde imparator imgesinin bir armağan olarak taşıdığı güç dile getirilir. Holobolos'a göre; 1261'de Konstantinopolis'in geri alınmasını hedefleyen ve Cenevizlilerin Mikhael Palaiologos'la ittifak kurmasını sağlayan Nymphaion Antlaşması müzakereleri sırasında, Cenevizliler imparatorun bir tasvirini, kentleri için koruma ve sevginin görünür bir ifadesi olarak talep etmişlerdir. Holobolos'un aktardığına göre imparatorluk imgesi, Cenevizliler için büyük bir çare, güçlü bir savunma, kötülüğü uzaklaştıran bir unsur, kudretli bir siper, sağlam bir kule ve elmas sertliğinde bir sur işlevi görecektir (Hilsdale, 2014: 4). İmparatorun bu isteğe nasıl karşılık verdiğine dair kanıt yoktur.

Holobolos ikinci methiyesinde; imparatora her yıl bir *peplos* sunulması geleneğinin tekrar canlandırılmasındaki başarısından söz eder (Paribeni, 1999: 231; Kalopissi-Verti, 2012: 50). Bu peplos üzerine, imparatorun o yıl içinde öne çıktığı başarılar, idare sanatına dair bazı imgeler aracılığıyla işlenmektedir. Bu tasvirlerde imparator, kimi zaman hayırsever (*evergetes*), muzaffer bir general, yenilmez bir avcı, kimi zaman da adalet dağıtıcısı olarak betimlenmektedir. Mikhael, Nymphaion'da imzalanan antlaşma anısına Ceneviz elçilerine iki peplos bağışlamıştır. İlk eserde, imparatorun tasviri altın veya diğer değerli malzemeler kullanılmadan, yalnızca parlak renklerle işlenmiştir. İmparatorun hangi ikonografik şema içinde betimlendiği belirsizdir. Holobolos, bu tasvirin Asur krallarının üslubuna benzediğini söyler (Paribeni, 1999: 231).

İkinci eser; olasılıkla Temmuz 1261'de Konstantinopolis'in geri alınmasından hemen önce, bir Bizans atölyesinde diplomatik bir hediye olarak Cenova'ya gönderilmek üzere

[19] Manuel Holobolos'un beş söylevi ve üç methiyesi bulunmaktadır. Methiyelere (çoğul: *enkomia*) ilişkin bk. Angelov, 2006: 193-204.

hazırlanan Aziz Laurentius Pallium'udur (*Pallio di San Lorenzo,* env. no.: PB2073). Cenova Müzesi'nde yer alan pelerin "altı iplikli nakış" denilen bir teknikte, kırmızımsı mor ipek üzerine altın ile gümüş ipliklerle dokunmuş, 132.3x378.5 cm ölçülerindedir. Pallium üzerine Batılı azizlerden olan Laurentius, Sixtus ve Hippolytus'un yaşam öyküleri ve işkence edilerek şehit oluşları (*martyr*) işlenmiştir. Anlatı iki yatay şerit halinde kurgulanmıştır. Kompozisyonun merkezinde VIII. Mikhael, Aziz Laurentius ve Başmelek Mikhael eşliğinde Aziz Laurentius'a adanmış olan Ceneviz kilisesine buyur edilirken tasvir edilmiştir. Palaiologos Hanedanlığı'ndan gelen imparator, Hristiyanlara zulmeden ve üç *martyr* azizle birlikte betimlenen anlatıların ana figürü Roma İmparatoru Decius ile belirgin bir karşıtlıkla konumlandırılmıştır. Eserde imparator Mikhael haç motifli bir loros giyerken betimlenmiştir (Resim 1-2) (Cutler & Nesbitt, 1986: 318-319; Paribeni, 1999; 231-232; Parani, 2003: 21).

Sahnedeki kilise tasvirinin iki yanına majuskül olarak işlenmiş Latince kitabede: "S[ANCTUS] LAU[RENTIUS] INDUCE[N]S ALTIS/ SIMUM / IMP[ER]ATOREM GRE/CO[RUM] / D[OMI]NU]M MICH[AE]L[EM] DUCA[M] / ANG[E]L[U]M CO[M]NENU[M] / PALEO/LOGU[M] IN ECC[LES]IAM IAN[UENSEM]" (Kalopissi-Verti, 2012: 50) yazmaktadır.

Metin "Aziz Laurentius, Yunanlıların En Yüce İmparatoru Efendimiz Mikhael Dukas Angelos Komnenos Palaiologos'u Ceneviz kilisesine buyur ederken" şeklinde Türkçeye çevrilir. Bu kitabe ile sahnenin konusu tanımlanmıştır.



Resim 1: Aziz Laurentius Pallium'u, env. no. PB2073, Museo di Genova, İtalya (foto.: Museo di Genova)



Resim 2: Aziz Laurentius Pallium'u, detay: VIII. Mikhael, Ceneviz kilisesine buyur edilirken, env. no. PB2073, Museo di Genova, İtalya (foto.: Museo di Genova)

1265 ya da 1266'da, Patrik Germanos (1265-1266), VIII. Mikhael'i "Yeni Konstantinos" olarak tasvir eden ipekten bir peplos hazırlatmıştır. Bu eser o dönemde Aya Sofya'ya asılmıştır (Varsallona, 2021: 156).

Konstantinopolis'teki Peribleptos Manastırı'nın yemekhanesinde (*refectorium*) yer alan ve günümüze ulaşamayan bir mozaikte VIII. Mikhael'in tasvir edildiği, Cassiano dal Pozzo'nun[20] (1588-1657) 17. yüzyıla ait *Museo Cartaceo* adlı eserindeki bir gravür aracılığıyla öğrenilmektedir. Tasvirde imparator sade bir loros giyerken ve elinde haçlı bir asa tutarken betimlenmiştir. Yanında İmparatoriçe Theodora ve oğlu Konstantinos yer alır (Resim 3) (Parani, 2003: 21; Varsallona, 2021: 157).

[20] Cassiano dal Pozzo ve eseri için bk. Herklotz, 1999.



Resim 3: Soldan sağa: "Theodora, Konstantinos, VIII. Mikhael", Cassiano dal Pozzo: *Museo Cartaceo*, env. no.: RL 8938, Windsor, Royal Library (foto.: Wikizero [2])

VIII. Mikhael, olasılıkla 1281-1282 yılları civarında, İlliria'daki Apollonia'da yer alan Bakire Meryem Kilisesi'ni yeniletmiştir. Bu nedenle yapının dış narteksinde (1272-1282) VIII. Mikhael Palaiologos'un oğlu II. Andronikos ve eşinin yanında tasvir edildiği bir resim yer alır (Buschhausen & Buschhausen, 1976: 164-165; Parani, 2003: 21; Kalopissi-Verti, 2006: 78). Ohrid yakınlarındaki kayaya oyma Aziz Erasmos Şapeli'nin bemasındaki freskte haçlı loros giyinmiş olarak VIII. Mikhael yer alır (Miljkovic-Pepek, 1997: 169-170). Bu iki tasvir, Latinlerin Bizans topraklarından temizlenmesinin ardından kuzeybatı eyaletlerinde dinsel kurumların imparatorluk tarafından yenilenmesine tanıklık etmektedir. Dolayısıyla Mikhael'in Bizans İmparatorluğu'nun ekümenik karakterinin yeniden tesis edilmesinin önemine karşı inancını yansıtmaktadır (Kalopissi-Verti, 2006: 78).

Kastoria'daki Panagia Mavriotissa Kilisesi narteksinin güney dış duvarında yer alan freskte VIII. Mikhael, I. Aleksios Komenos ile birlikte temsil edilmiştir (Pelekanides & Chatzidakes, 83; Papamastorakis, 1989/1990: 233-235). S. Kalopissi-Verti; VIII. Mikhael'in I. Aleksios Komenos'un yanında yer almasını; "Palaiologoslar Hanedanı'nın ilk imparatorunun, Komnenos Hanedanı'nın kurucusuyla yan yana getirilmesi, Mikhael'in Komnenos soyundan geldiğini vurgulamaktadır ve aynı zamanda, yakın zamanda yeniden kazanılmış bu eyalette Mikhael'in otoritesini kurarak bunu meşrulaştırmasını amaçlamıştır." şeklinde yorumlamıştır (2006: 76).

VIII. Mikhael, duvar resimlerinin yanı sıra el yazması resimlerinde de tasvir edilmiştir. Günümüzde Münih'teki Bavyera Eyalet Kütüphanesi'nde (*BSB*) korunan, Georgios Pakhymeres'in *Historia* eserini içeren, 1310-1354 yılları arasına ait Cod. Monacensis gr. 442[21] el yazmasının f. 174r yaprağında VIII. Mikhael'e rastlanır. Resim, olasılıkla esere sonradan eklenmiştir (Spatharakis, 1976: 166-168). Figür imparatorluğun kartal figürlü armasının işlendiği bir platform üzerinde, frontal pozisyonda ayakta durur. Mor bir khiton üzerine loros

[21] Literatürde geçen envanter numarası: Cod. Monacensis gr. 442 (BSB kütüphane kaydında: Cod.graec. 442). Eser için bk. Hardt, 1806: 511-512; Laurent, 1929: 129-205; Laurent, 1936: 43-57. Çevrimiçi olarak eseri incelemek için bk. Münchener DigitalisierungsZentrum Digitale Bibliothek-MDZ.

kuşanmış olarak ve sol elinde beyaz bir rulo, sağ elinde ise haçlı asa tutarken betimlenmiştir. Figürün kimliği bir kitabe ile tanımlanmıştır (Resim 4).



Resim 4: VIII. Mikhael, env. no.: Cod. Monacensis gr. 442, f. 174r, Bavyera Eyalet Kütüphanesi, Münih (foto: Wikizero [1])

İoannes Zonaras'ın *Epitome Historion*[22] adlı eserinin Modena'daki Biblioteca Estense'de korunan, 1425 tarihli, Cod. Mutinensis gr. 122 envanter numaralı bir kopyasında f. 294r üzerinde, dokuz imparator portresi arasında (Resim 5) VIII. Mikhael'in portresi de vardır.[23] En alt sırada, en solda yer alan VIII. Mikhael, varak üzerindeki diğer imparatorlar gibi, portresinin altındaki bir kitabe ile tanımlanmıştır. Figürün başında *pendulia* ve mücevherlerle süslü bir taç yer almaktadır (Resim 6).



Resim 5: Dokuz Bizans imparatoru, env. no.: Cod. Mutinensis gr. 122, f. 294r, Biblioteca Estense, Modena (foto.: Wikimedia Commons)



Resim 6: Detay: VIII. Mikhael Palaiologos, env. no.: Cod. Mutinensis gr. 122, f. 294r, Biblioteca Estense, Modena (foto.: Wikimedia Commons)

[22] *Epitome Historion*'un modern matbu edisyonu için bk. Dindorfius, 1868.
[23] Cod. Mutinensis gr. 122 ve imparator portrelerine ilişkin bir değerlendirme için bk. Spatharakis, 1976: 172-183.

1242 yılına tarihlenen Sinait. gr. 2123 envanter numaralı Mezmurlar Kitabı ve İncil metinlerini içeren, 1381'de Sakız Ada *epitropos*'u Zarzes Patrokomnenos tarafından Sina Başpiskoposu'na sunulmuş el yazması eserde, muhtemelen 15. yüzyılın ikinci yarısına, Bizans sonrası döneme ait resimler arasında, f. 30r üzerinde VIII. Mikhael'in tasviri yer alır. Bu tasvir Batı üslubundadır. İmparator VIII. Mikhael pembe tonunda bir Gotik kemer altında 3/4 profilden, *deesis* jestiyle tasvir edilmiştir. Arka planda tepeler ve ağaçlar vardır. Rönesans etkileri taşıyan bu resimde imparator, *skiadion* tipinde kırmızı bir şapka ve açık mavi yakalı kırmızı bir kaftan giymiştir. Kemerin altındaki kısımda yer alan "ΜΙΧΑΗΛ ΕΛΕΩ ΘΥ ΠΙΣΤΟΣ ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΠΟΛΕΩΣ ΚΑΙ ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ ΡΩΜΑΙΩΝ Ο ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ" yazmaktadır (Spatharakis, 1976: 51-52). Bu metin "Tanrı'nın merhametiyle (lütfuyla) Konstantinopolis'in sadık imparatoru ve Romalıların otokratı (tek hâkimi) Palaiologos Mikhael" şeklinde Türkçeye çevrilir. Bu kitabe ile sahnedeki figürün kimliği tanımlanmıştır (Resim 7).



Resim 7: VIII. Mikhael Palaiologos, env. no.: Sinait. gr. 2123, f. 30r, Ekaterini Manastırı, Sina (foto.: Wikimedia Commons)

3. Gr. 118 ve VIII. Mikhael Palaiologos'un Portresi

3.1. El Yazmasının Özellikleri ve Tarihçesi

St. Petersburg'daki Rusya Ulusal Kütüphanesi'nde Gr. 118 envanter numarası ile kayıtlı, tetraevangelion el yazması 86 folyodan oluşmaktadır. Kodeks formatında, 17.8x13.8 cm ölçülerinde, parşömen üzerine Orta Çağ Yunancasında minuskül olarak kaleme alınmış eserde (Likhachova, 1977: 55); tam sayfa ve marjlarda olmak üzere iki grup halinde resimler bulunmaktadır.

Gr. 118, bugüne değin birkaç çalışmada ele alınmıştır. İlk kez E. de Muralt'ın "İmparatorluk Devlet Kütüphanesi'nin Yunanca El Yazmaları Kataloğu"nda (*Catalogues des Manuscrits Grecs de la Bibliothéque Imperiale Publique*, 1864) geçen eser 15. yüzyıla tarihlendirilir. C. Diehl'in "Bizans Sanatı El Kitabı"nda (*Manuel d'Art Byzantin*, 1926) el yazması 14. yüzyıla tarihlendirilir. V. D. Likhachova'nın "Bir Ortaçağ Kitabının Kaderi" (*Sud'ba odnoy srednevekovoy knigi*, 1969) adlı çalışmasında el yazmasının resimlerinin 12.-16. yüzyıllar arasına ait olduğu belirtilir. Yine Likhachova'nın "Bizans Minyatürü"

(*Византийская миниатюра,* 1977) adlı kataloğunda eseri inceleyen birkaç Rusça kaynak listelenmiştir.

Esere ilişkin Likhachova;

> Bizans'ın trajik düşüşünün bir tanığı, Ulusal Devlet Kütüphanesi'ndeki Gr. 118 numaralı İncil yazması, son Bizans imparatorları ve Palaiologos Hanedanı ile bağlantılıdır. Yüzyıllar boyunca bu kodekse yapılan eklemeler ve değişikliklerden anlaşılacağı üzere, yazıldığı andan itibaren karmaşık bir tarihsel süreçten geçmiştir. 12. yüzyılda, bir minyatür ressamı onu dört tezhip ve dört büyük inisyal ile bezemiştir. Daha sonra, 13. yüzyılın sonu-14. yüzyılın başında, boş bırakılmış sayfalara İncil yazarlarını tasvir eden minyatürler eklenmiş ve aynı zamanda süs başlıklarından biri düzeltilmiştir. 15. yüzyılın ortalarında, yani Konstantinopolis'in düşüşünden sonra, el yazmasının sayfalarından birine, o dönemde kitabın sahibi olan diz çökmüş Demetrios Palaiologos'un tasviri yapılmıştır. Konstantinopolis'ten kaçan bu son hanedan temsilcisi, Türkler tarafından henüz ele geçirilmemiş olan Mystra'nın despotu olmuştur. Onun emriyle el yazmasına dört resim eklenmiştir. Yenilmiş İmparatorluğun tahtına yakınlığını vurgulamak isteyen Demetrios, bu resimlerde Bizans'ın ilk imparatoru Konstantinos'u ve annesi Helena'yı, ardından Palaiologos hanedanının ilk imparatoru VIII. Mikhael'i, ayrıca bu hanedanın simgesini taşıyan Bizans armasını ve imparatorluk iktidarının simgesi olarak globusu tasvir ettirmiştir. Mystra düştüğünde Demetrios keşiş olmuş ve değer verdiği bu kitabı da yanına alarak İtalya'ya gitmiştir. Burada, onun ölümünden sonra, 16. yüzyılda, artık İtalyan sanatçılar tarafından İncil sahnelerini tasvir eden yeni minyatürler eklenmiştir. Kodeksin tarihi, Orta Çağ el yazmasının yazıldığı andan itibaren değişmeden kalmadığını göstermektedir. Eser bir sahipten diğerine geçmiş, sahiplerinden bazıları da çağın gerekliliklerine ve kendi kişisel zevklerine uygun olarak el yazmasına yeni unsurlar eklemeye çalışmıştır; demektedir (1977: 21-22).

I. Spatharakis'in Bizans el yazmalarındaki portrelere ilişkin kitabında (1976) kısa bir metinle tanıtılan eserin 13.-14. yüzyıla ait olduğu belirtilmektedir (s. 90).

D. G. Wright (2010), bir blog yazısında şöyle söyler;

> ...Demetrios'un resmi, 15. yüzyılın ortalarında Konstantinopolis'te yapılmış bir İncil kitabında, Yuhanna İncili'nin sonunda yer almaktadır. Başının arkasındaki metin şöyledir: "Χ(ριστο)ῦ τοῦ Θ(εο)ῦ Δημήτριος Παλαιολόγος" / "Rab İsa'nın hizmetkârı, Demetrios Palaiologos". Kitap şu anda Rusya Ulusal Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Sanatçı, muhtemelen Markos Vathas veya atölyesinin bir üyesi, kitapta İtalyan tarzında birçok resim çizmiştir. Kitaba ayrıca, muhtemelen Demetrios'un sipariş ettiği, Yunan bir ressam tarafından eklenmiş birkaç imparatorluk tarzı resim de bulunmaktadır...

Benzer bilgileri, yukarıda değinildiği üzere, Likhachova da (1977: 21-22) vermiştir. Wright'ın verdiği bilgiler oldukça önemli olmakla birlikte, Demetrios Palaiologos'un resminin varlığı eserin bütününün tarihlendirilmesi değil, sonradan eklenen resimlerin tarih aralığının belirlenmesi açısından önem arz eder.

Demetrios Palaiologos, 1407/1408 yılında Konstantinopolis'te doğmuştur. II. Manuel'in beşinci oğludur. 1449-1460 yılları arasında kardeşi Thomas ile Mora despotu olmuştur (Talbot, 1991a: 606-607). 1423 yılında Pera'ya kaçmış ve Osmanlılara katılmayı hedeflemiştir. 1438-1439'daki Ferrara-Floransa Konsili sırasında İmparator VIII. İoannes'e eşlik etmiştir. 1442 yılında Demetrios, VIII. İoannes'in tahta varis olarak diğer kardeşi Konstantinos'u seçmesine içerlemiştir. Ayrıca kendisine vaat edilen bazı topraklar verilmediğinden, bunun üzerine Mesemvria bölgesinden ayrılarak Sultan II. Murad'ın tarafına geçmiştir. Sultandan bir ordu alarak Konstantinopolis'e saldırmıştır. Ancak saldırısı başarısız olmuştur (Necipoğlu, 2009: 141, 278). Demetrios 1470 yılında Hadrianopolis'te "Keşiş David" olarak hayata veda etmiştir (Talbot, 1991a: 606). Gr. 118'de f. 385v üzerinde yer alan Demetrios'un siyah keşiş kıyafetleri içinde yere diz çökmüş temsili, onun ömrünün son yıllarını Hadrianopolis'te keşiş David olarak geçirmesi ile ilgili gibi görünmektedir (Resim 8-9).

Wright'ın belirttiği ressama değinmek gerekirse; Markos Vathas, 1498-1578 yılları arasında yaşamıştır (Chatzidakis & Drakopoulou, 1997: 397). Dolayısıyla Gr. 118'deki Demetrios'un baniliğine atfedilen resimlerin ressamı olması mümkün görünmemektedir.



Resim 8-9: Demetrios Palaiologos, 13. yüzyıl ortaları, env. no.: Gr. 118, f. 385v, Rusya Ulusal Kütüphanesi, St. Petersburg (foto.: Likhachova, 1977)

3.2. VIII. Mikhael Palaiologos'un Portresi

Gr. 118 yazmasında f. 22r varağında yer alan VIII. Mikhael'in portresi, imparatorun kıyafetleri açısından oldukça dikkat çekicidir. İki payenin taşıdığı sivri kemer altında duran Mikhael'in arkasındaki fonu sade bir doğa tasviri oluşturmaktadır. Figür yeşil khiton üzerine altın yaldızlı ipliklerle işlenmiş kiremit rengi bir loros kuşanmış, üstüne kırmızı bir khlamys (pelerin) giyinmiş ve aynı tondaki kırmızıdan bir skiadion tipi başlık takmıştır (Resim 10-11).

Gr. 118 yazmasındaki resimde, kemerin altında, kemerin hattı boyunca uzanan kitabede "ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ ΠΟΛΕΩΣ ΜΙΧΑΗΛ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΘΕΟΥ ΧΑΡΙΤΙ" (Spatharakis, 1976: 91) yazmaktadır. Bu metin "Tanrı'nın lütfuyla Bizans şehrinin imparatoru Mikhael Palaiologos" şeklinde Türkçeye çevrilir. Resimdeki figürün kimliği bu kitabe aracılığıyla öğrenilmektedir.

Kıyafetleri altında oldukça heybetli görünen imparator, uzun küt saçları ile uyumlu yuvarlatılmış uzun sakalı ile Bizans Dönemi'ne ait diğer tasvirlerine benzemektedir. Ancak kıyafetler Bizans imparator kostümlerinden belirgin bir biçimde ayrılmaktadır. Hem pelerin hem de başlık, dönemin Batı modasını yansıtmaktadır. Kıyafetleri ve kompozisyon şeması ile VIII. Mikhael'in bu tasviri, Sinait. gr. 2123, f. 30r üzerindeki tasvire ((Resim 7) çok benzemektedir.

İki resim arasındaki benzerliğe dikkat çeken I. Spatharakis şöyle söyler;

> 13. ya da 14. yüzyıla tarihlenen Leningrad Halk Kütüphanesi'ndeki Tetraevangelion Cod. gr. 118, bir süre Sinait. gr. 2123 yazmasının ressamının elinde bulunmuş olmalıdır. Gr. 118 f. 22r yaprağındaki sonradan eklenmiş VIII. Mikhael portresi, Sinaiticus'taki portreye çok benzer. İmparator, aynı pembe kemerin altında ve arkasında aynı manzara ile tasvir edilmiştir. Her iki el yazmasında da aynı yöne bakmakta ve benzer bir şapka giymektedir. Ancak bedenin duruşu ve giysiler değiştirilmiştir. Mikhael burada kırmızı bir khlamys, yeşil bir khiton ve altın-kahverengi bir loros giymiştir. (1976: 90-91).





Resim 10-11: VIII. Mikhael Palaiologos, env. no.: Gr. 118, f. 22r, Rusya Ulusal Kütüphanesi, St. Petersburg (foto.: Likhachova, 1977)

Değerlendirme ve Sonuç

Bizans İmparatoru VIII. Mikhael Palaiologos'un en önemli başarısı şüphesiz ki 57 yıllık Latin hâkimiyetinin ardından Bizans İmparatorluğu'nun başkenti Konstantinopolis'i işgalden kurtarmasıdır. Ancak gerek bu başarıyı elde etmesindeki gerekse işgal edilen İmparatorluğun diğer topraklarını yeniden ele geçirmesindeki süreçte izlediği siyaset, Batı Kilisesi ile kurduğu ilişkiler açısından, kendi çevresinin ve halkının muhalefetiyle sonuçlanmıştır. Diğer taraftan bu siyasetin son noktasında, özellikle Cenevizlilerle kurduğu ittifakın, Batıda ılımlı bir imaj çizdiği anlaşılmaktadır. Bu imajın ilk somut yansımasını San Lorenzo Pallium'u (Resim 1-2) ile görmekteyiz.

Fiziksel özellikleri bakımından VIII. Mikhael'in el yazmalarındaki tasvirleri, sikkelerdeki tasvirlerinin aksine oldukça net biçimde bir fenotip belirlemeye imkân tanımaktadır. Özellikle uzun bir yüz yapısına sahip olduğu ve ucu yuvarlatılmış, uzun bir sakal modeli tercih ettiğini belirtmek mümkündür.

VIII. Mikhael'in fiziksel özelliklerine dair I. Spatharakis'in değerlendirmesi şu şekildedir;

> Bazı imparatorluk fermanları (khrysobullon) üzerindeki portreleri biraz daha nettir. Vatikan Arşivi'nde bulunan ve VIII. Mikhael'in Nisan 1272 tarihli inanç beyanını mühürleyen ferman üzerinde, imparatorun uzun bir sakalı olduğunu açıkça ayırt edebiliyoruz. Modena'daki el yazmasının f. 294r üzerindeki alt sıranın solunda da benzer şekilde uzun bir sakalla gösterilmiştir. Burada sakalını bir ağ (file) içinde taşıyor gibi görünmektedir. Monacencis gr. 442 numaralı el yazmasında ise bu imparator yine uzun ve geniş bir sakalla tasvir edilmiştir (1976: 176).

Spatharakis, Gr. 118'deki portrenin Bizans imparator portrelerinden neden ayrıldığına dair açık bir yorum getirmemiştir.

Gr. 118'deki, el yazmasına sonradan eklenen 15. yüzyıla ait VIII. Mikhael tasvirini değerlendirmek gerekirse; onun Batılı bir aristokrat gibi gösterilmesinin, bir *Latinophron* olarak nitelendirilmesi ile ilişkili olduğu akla gelen ilk seçenek iken, resmin geç döneme ait olmasının da kıyafetlerin dönemin modasını yansıtması şeklinde de yorumlanması mümkündür. Her

halükârda bu tipleme Bizans Dönemi imparator portrelerinde benzerine rastlanmayan bir görünüm sergiler.

Mikhael'in Gr. 118 ve Sinait. gr. 2123'deki portrelerinde giydiği *skiadion* tipi başlığa, yine Sinait. gr. 2123'de ve Antonio Pisano (1395-1455) tarafından hazırlanan Pisanello Madalyonu'ndaki (tahminen 1439) İmparator VIII. İoannes Palaiologos'un portresinde rastlanır (Resim 12) (Spatharakis, 1976: 154). Bu başlık modeli, eldeki eserlerde görüldüğü üzere, 15. yüzyılın modasıdır. Dolayısıyla VIII. Mikhael'in Gr. 118'deki resminin, tarihi bilinen eserlere bakılarak -örneğin Pisanello Madalyonu- 15. yüzyıla yerleştirilmesi uygun düşmektedir. Öte yandan bu dönem Demetrios Palaiologos'un hayatı ile de örtüşmektedir.



Resim 12: VIII. İoannes Palaiologos, Pisanello Madalyonu, env. no.: 1975.1.1305, Robert Lehman Koleksiyonu, Metropolitan Sanat Müzesi, New York (foto.: The Met, 2000-2026)

Bizans İmparatorluğu'nun son sanatsal evresi Batı etkisinin gözlemlendiği ve görsel dilin değiştiği bir kültürel ortam teşkil eder. Özellikle Bizans Sanatı'nın 13. yüzyılında bu etki açıkça sezilir. Bu durumun ortaya çıkışında şüphesiz ki imparatorluğun IV. Haçlı Seferleri sırasında istilaya uğramasının etkisi büyüktür. Bu koşullar göz önünde bulundurulduğunda; VIII. Mikhael'in Gr. 118 yazmasındaki Batılı tipteki portresi, Batı etkisinin yeni bir yorumu olarak değerlendirilmelidir.

Tarihi kanıtlar bu portrenin, el yazmasının 15. yüzyıldaki sahibi Demetrios Palaiologos tarafından yaptırıldığını göstermektedir. Olasılıkla portrenin yapılış amacı Palaiologos Hanedanlığı'nın kurucusu olan Mikhael'i anmak idi. Çünkü onun Latin istilası ile 1261'e kadar yok olmak üzere olan Bizans İmparatorluğu'nu ve başkentini kurtarması sonraki yüzyıllarda hatırlanması gereken önemli bir gelişmeydi. Dahası Mikhael, Doğu ile Batı kiliselerinin birleşmesinde, İmparatorluk içindeki muhaliflerine rağmen, en önemli rolü üstlenmişti. VIII. Mikhael'in tarih içinde silinmeye yüz tutan varlığı Gr. 118'deki portresi aracılığıyla yeniden canlandırılmak istenmişti.

Bilgi Notu

Makale araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yapılan bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.

Kaynakça

Alexakis, A. (2007). Official and unofficial contacts between Rome and Constantinople before the Second Council of Lyons (1274). *Annuarium Historiae Conciliorum*, *39*(1), 99-124.

Anastos, M. V. (1946). The Alexandrian origin of the "Christian Topography" of Cosmas Indicopleustes. *Dumbarton Oaks Papers*, (3), 73-80.

Anderson, J. C., Canart, P., Walter, C. (1989). *The Barberini Psalter: Codex Vaticanus Barberinianus Graecus 372*. Belser.

Andrea, A. J. (2008). *Contemporary sources for the Fourth Crusade*. Brill.

Angelov, D. G. (2006). The confession of Michael VIII Palaiologos and King David. *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*, *56*, 193-204.

Baştav, Ş. (1989). *Bizans İmparatorluğu tarihi: son devir (1261-1461) Osmanlı Türk-Bizans münasebetleri*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

Bonicatti, M. (1960). *Per l'origine del Salterio Barberiniano Greco 372 e la cronologia del Tetraevangelo Urbinate Greco*, 2, Serra.

Brubaker, L. (2002). The Vienna Dioskorides and Anicia Juliana. H. Maguire, J. Wolschke-Bulmahnm, A. Littlewood (Ed.), *Byzantine Garden Culture* içinde (189-214. ss.), Dumbarton Oaks.

Buschhausen, H. & Buschhausen, H. (1976). *Die Marienkirche von Apollonia in Albanien: Byzantiner, Normannen und Serben im kampf um die Via Egnatia*. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

Chatzidakis, M. & Drakopoloulou, E. (1997). *Ellines zografoi meta tin alosi (1450-1830)*. Kentro Neoellinikon Erevnon-Ethniko İdryma Erevnon Adeia Dianomis.

Corrigan, K. (1992). *Visual polemics in the ninth-century Byzantine psalters*. Cambridge University Press.

Cutler, A. & Nesbitt, J. (1986). *L'arte Bizantina e il suo pubblico*. II. UTET.

Dark, K. (1999). The Byzantine church and monastery of St Mary Peribleptos in Istanbul. *The Burlington Magazine*, *141*(1160), 656-664.

Diehl, C. (1926). *Manuel d'Art Byzantin*. II. A. Picard et fils.

Dindorfius, L. (1868). *Ioannou tou Zonara Epitome Historion – Ioannis Zonarae Epitome Historiarum cum Caroli Ducangii suisque annotationibus*. I. B. G. Teubner.

Dobrynina, E. (2011). New findings on the Khludov Psalter revealed during restoration. *Ἔξεμπλον. Studi in Onore di Irmgard Hutter II = Νέα Ῥώμη. Rivista di Ricerche Bizantinistiche 7* içinde (1-16. ss.), Università degli Studi di Roma "Tor Vergata".

Evangelatou, M. (2002). *The illustration of the ninth-century Byzantine marginal psalters: layers of meaning and their sources*. (Yayımlanmamış doktora tezi). London: Courtauld Institute of Art University of London.

Geanakoplos, D. (1953a). Michael VIII Palaeologus and the Union of Lyons (1274). *The Harvard theological review*, *46*(2), 79-89.

Geanakoplos, D. J. (1953b). Greco-Latin Relations on the eve of the Byzantine restoration: The Battle of Pelagonia 1259. *Dumbarton Oaks Papers*, (7), 99-141.

Geanakoplos, D. J. (1953c). The Nicene Revolution of 1258 and The usurpation of Michael VIII Palaeologos. *Traditio*, (9), 420-430.

Hardt, I. (1806). *Catalogus codicum manuscriptorum Graecorum Bibliothecae Regiae Bavaricae*. V. Typis I. E. Seidel.

Herklotz, I. (1999). *Cassiano dal Pozzo und die archäologie des 17. jahrhunderts*. Hirmer.

Hilsdale, C. J. (2014). Introduction: The imperial image as gift. *Byzantine Art and Diplomacy in an Age of Decline* içinde (1-26. ss.), Cambridge University Press.

Holmes, C. (2010). Provinces and capital. L. James (Ed.), *A companion to Byzantium* içinde (55-66. ss.), Wiley-Blackwell.

Janin, R. (1945). Le monastère de Théotocos Péribleptos à Constantinople. *Bulletin de la section historique de l'Académie Roumaine*, *26*, 192-201.

Jeffreys E. & Mango C. (2002). Towards a Franco-Greek culture. C. Mango (Ed.), *The Oxford History of Byzantium* içinde (294-305. ss.), Oxford University Press.

Kalopissi-Verti, S. (2006). Patronage and artistic production in Byzantium during the Palaiologan period. S. T. Brooks (Ed.), *Byzantium: faith and power (1261-1557) Perspectives on Late Byzantine Art and Culture* içinde (76-97. ss.), The Metropolitan Museum of Art-Yale University Press.

Kalopissi-Verti, S. (2012). Aspects of Byzantine art after the recapture of Constantinople (1261-c.1300): reflections of imperial policy, reactions, confrontation with the Latins. *Orient et occident Méditerranéens au XIIIe siècle: les programmes picturaux* içinde (41-64. ss.), Picard.

Kaya Zenbilci, İ. (2017). *Orta Bizans Dönemi Konstantinopolis manastır atölyeleri ve resimli el yazmaları üretimi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kazhdan, A. (1991). Megas Domestikos. A. P. Kazhdan (Ed.), *The Oxford Dictionary of Byzantium* içinde (1329-1330 ss.), 2, Oxford University Press.

Kominko, M. (2013). *The world of Kosmas illustrated Byzantine codices of the Christian Topography*. Cambridge University Press.

Kondakov, N. P. (1878). *Miniatyury Grecheskoy rukopisi psaltiri IX veka iz sobraniya A. I. Khludova v Moskve*. V Sinodal'noy Tipografii.

Kurat, A. N. (1976). Altın Orda Devleti. *Türk Dünyası El Kitabı* içinde (926-932. ss.), Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü.

Laiou, A. (2008). The physical world landscape, land use, and the environment: the political geography of the Byzantine world political-historical survey, "1204-1453". E. Jeffreys, J. Haldon, R. Cormack (Ed.), *The Oxford Handbook of Byzantine Studies* içinde (280-294. ss.), Oxford University Press.

Laurent, V. (1929). Les manuscrits de l'histoire Byzantine de Georges Pachymère. *Byzantion*, *5*(1), 129-205.

Laurent, V. (1936). Deux nouveaux manuscrits de l'« Histoire Byzantine » de Georges Pachymère. *Byzantion*, *11*(1), 43-57.

Likhachova, V. D. (1969). Sud'ba odnoy srednevekovoy knigi. *Svornik Kniga*, (18), 201-209.

Likhachova, V. D. (1977). *Vizantiyskaya miniatyura: pamyatniki Vizantiyskoy miniatyury IX-XV vekov v Sobraniyakh Sovetskogo Soyuza*. Iskusstvo.

Macrides, R. J. (1991). Chartophylax. A. P. Kazhdan (Ed.), *The Oxford dictionary of Byzantium* içinde (416. ss.), 1, Oxford University Press.

Malitzki, N. (1932). Le psautier byzantin à illustrations marginales du type Chludov est-il de provenance monastique?. *L'art Byzantin chez le Slaves* içinde (235-243. ss.), II. Ernest Leroux.

Mango, C. (1992). The monastery of St. Mary Peribleptos (Sulu Manastır) at Constantinople revisited. *Revue des Études Arméniennes*, (23), 473-493.

McCrindle, J. W. (1897). *The Christian topography of Cosmas, an Egyptian monk*. The Hakluyt Society.

Mendola, L. (2016). *Sicily's rebellion against King Charles - John of Procida*. Trinacria Editions.

Miljkovic-Pepek, P. (1997). Le portrait de l'empereur Byzantin Michel VIII à l'église rupestre de Saint-Érasme près d'Ohrid. *Cahiers Archéologiques*, (45), 169-177.

Muralt, E. de (1864). *Catalogues des manuscrits Grecs de la Bibliothéque Impériale Publique*. St. Petersbourg.

Museo di Genova. (2025, Aralık 19). Saint Lawrence's pallium. https://www.museidigenova.it/en/textile-manufacture-court-empire-nicaea-pallium-san-lorenzo

Münchener DigitalisierungsZentrum Digitale Bibliothek-MDZ. (2025, Aralık 10). Georgius, Pachymeres: Historia – BSB Cod.graec. 442. https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb00108701?page=1

Necipoğlu, N. (2009). *Byzantium between the Ottomans and the Latins politics and society in the late empire*. Cambridge University Press.

Nicol, D. M. (1972). The relations of Charles of Anjou with Nikephoros of Epiros. *Byzantinische Forschungen*, *4*, 170-194.

Niebuhr, B. G. (1835). *Georgii Pachymeris de Michaele et Andronico Palaelogis volumen prius*. *Corpus scriptorum historiae Byzantinae.* Impensis ed. Weberi.

Nikolić, M. & Pavlović, B. (2017). Slika Mihaila VIII u delima istoričara epohe Paleologa. *Zbornik radova Vizantološkog institute*, *LIV*, 143-181.

Norwich, J. J. (2013). *Bizans gerileme ve çöküş dönemi (MS 1082-1453)*. III. Kabalcı Yayınevi.

Osti, F. (2011). Il monastero costantinopolitano della Theotokos Peribleptos fra 11o e 12o secolo. *Revue des études Byzantines*, (69), 235-252.

Ostrogorsky, G. (1999). *Bizans devleti tarihi*. (Çev: F. Işıltan), Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Özcan, A. T. (2009). Novgorod I kroniğinde İstanbul'un Latinlerce işgali ile ilgili kayıtlar. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, *XXVI*(1), 101-116.

Özgüdenli, O. G. (2020). Moğollar. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (225-229. ss.), 30, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Özgümüş, F. (2000). Peribleptos ('Sulu') monastery in Istanbul. *Byzantinische Zeitschrift*, (93), 508-520.

Papamastorakis, T. (1989/1990). Ena eikastiko egkoumio tou Mikhael H Palaiologou: Oi ekzoterikes toikhographies sto katholiko tes Mones tes Maurioutissas stin Kastoria. *Deltion XAE*, *15*, 221-240.

Parani, M. (2003). *Reconstructing the reality of images, Byzantine material culture and religious iconography (11th-15th centuries)*. Brill.

Paribeni, A. (1999). Il pallio di San Lorenzo a Genova. A. Iacobini, M. Della Valle (Ed.), *L'arte di Bisanzio e l'Italia al tempo dei Paleologi, 1261-1453* içinde (229-252. ss.), Àrgos.

Pelekanides, S. & Chatzidakes, M. (1985). *Kastoria*. Melissa.

Pelliot, P. (1950). *Notes sur l'histoire de la Horde d'Or*. Adrien-Maisonneuve.

Roberg, B. (1990). *Das Zweite Konzil von Lyon*. Schöningh.

Roux, J.-P. (2001). *Moğol İmparatorluğu Tarihi*. (Çev: A. Kazancıgil, A. Bereket), Kabalcı Yayınevi.

Saray, M. (1989). Altın Orda Hanlığı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (538-540. ss.), 2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Sčepkina, M. (1977). *Miniatiury Khludovskoi Psaltyri: Grecheskii illiustrirovannyi kodeks IX veka*. Iskustvvo.

Shepard, J. (2008). General ıntroduction. J. Shephard (Ed.), *The Cambridge History of The Byzantine Empire c. 500-1492* içinde (53-75. ss.), Cambridge University Press.

Spatharakis, I. (1976). *The portrait in Byzantine illuminated manuscripts*. E. J. Brill.

Talbot, A. M. (1991a). Demetrios Palaiologos. A. Kazhdan (Ed.), *The Oxford dictionary of Byzantium* içinde (606-607. ss.), 1, Oxford University Press.

Talbot, A. M. (1991b). Michael VIII Palaiologos. A. Kazhdan (Ed.), *The Oxford dictionary of Byzantium* içinde (1367. ss.), 2, Oxford University Press.

Talbot, A. M. (1993). The restoration of Constantinople under Michael VIII. *Dumbarton Oaks Papers*, (47), 243-261.

The Met. (2025, Aralık 15). Medal: John VIII Paleologus. https://www.metmuseum.org/art/collection/search/460849

Treadgold, W. (1997). *A history of the Byzantine state and society*. Stanford University.

Turnbull, S. (2004). *The walls of Constantinople AD 324-1453*. Osprey.

Varsallona, J. (2021). Reinventing the capital: The ideological use of monumental architecture in Michael VIII Palaiologos' Constantinople (1261-1282). *Eurasian Studies*, *19*, 155-177.

Villehardouiun, G. de. & Valenciennes, H. de. (2008). *IV Haçlı Seferi kronikleri*. (Çev: A. Berktay), Türkiye İş Bankası Yayınları.

Wald, E. (1944). The Comnenian portraits in the Barberini Psalter. *Hesperia*, *13*(1), 78-86.

Wikimedia Commons. (2025, Kasım 19). Michael VIII. Palaiologos. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Michael_VIII_Palaiologos_-_St_Catherine%27s,_Sinai,_MS_Sinait._gr._2123_-_f._30r.gif

Wikizero [1]. (2025, Kasım 25). Miniature of Michael VIII Palaiologos. https://www.wikizero.org/wiki/en/Michael_VIII_Palaiologos

Wikizero [2]. (2025, Kasım 25). Reproduction of a lost Byzantine miniature in the Peribleptos Monastery, Mystras, portraying Michael VIII alongside Theodora and Constantine. https://www.wikizero.org/wiki/en/Michael_VIII_Palaiologos

Wilson, N. G. (1971). Two notes on Byzantine scholarship: I. The Vienna Dioscorides and the History of Scholia. *Greek, Roman and Byzantine studies*, (12), 557-558.

Winstedt, E. O. (1905). Notes from Cosmas Indicopleustes. *The journal of theological studies*, *6*(22), 282-285.

Winstedt, E. O. (1909). *The Christian topography of Cosmas Indicopeustes*. Cambridge University Press.

Wright, C. (2016). Constantinople and the Coup d'État in Palaiologan Byzantium. *Dumbarton Oaks Papers*, (70), 271-292.

Wright, D. G. (2025, Kasım 29). The capi. https://surprisedbytime.blogspot.com/2010/11/capi.html

Yiğit, İ. (1991). *Siyasî-dinî-kültürel-sosyal İslâm tarihi: Memlûkler*. Kayıhan Yayınevi.

Yiğit, İ. (2004). Memlükler. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (90-97. ss.), 29, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

A Tetraevangelion, Gr. 118, preserved in the National Library of Russia in St. Petersburg, contains some full-page portraits and marginal images. This study examines the portrait of Michael VIII Palaiologos, Emperor of Nicea and Byzantium (r. 1259-1282) on f. 22r of Gr. 118, which dates to the 15th century.

The aim of this study is to explain why an imperial portrait appears in a religious manuscript. The portrait is compared with the Byzantine tradition of imperial representation, and the iconographic differences of the figure in Gr. 118, along with their underlying causes, are analyzed. The red hat (skiadion) worn by the figure and the red cloak covering his shoulders do not correspond to traditional Byzantine imperial regalia. Therefore, this article offers a multi-layered interpretation of the portrait, situating it between historical developments and pictorial tradition.

This study discusses the conditions that prepared Michael's rise to power, as well as the political relations he established after becoming emperor -with the Byzantine court and church, Western states, and the Papacy. It also addresses the Union of Lyons, the recovery of Constantinople from the Latins, and Michael's death, all within their historical context. This framework helps explain why Michael is depicted in Gr. 118 in a Westernized manner. Indeed, Michael VIII was characterized by Byzantine authors as "Latinophron".

In terms of attire and compositional scheme, this portrait of Michael VIII closely resembles the miniature in f. 30r of MS Sinait. gr. 2123 (St. Catherine Monastery, Egypt), where he is depicted wearing a Western-style hat (skiadion) and a garment resembling a kaftan instead of the traditional loros. Dated to 1242, Sinait. gr. 2123 was presented in 1381 by Zarzes Patrokomnenos, to the Archbishop of Sinai. The depiction of Michael in the Sinai codex likely belongs to the second half of the 15th century, within the context of post-Byzantine painting.

For comparative purposes, several other portraits of Michael in Byzantine art have also been examined, including Cod. Monacensis gr. 442 (Bavarian State Library) and Cod. Mutinensis gr. 122 (Biblioteca Estense, Modena), allowing for a reconstruction of his physiognomic type.

The portrait of Michael VIII in Gr. 118 is particularly striking in terms of imperial attire. He is depicted standing beneath a pointed arch supported by two piers, set against a simple natural background. The figure wears a green chiton overlaid with a brick-colored loros embroidered with gold thread, and over this, a red khlamys (cloak). On his head is a red skiadion.

While the emperor's facial features -his long hair and rounded beard- correspond to other Byzantine depictions, his clothing in this portrait clearly diverges from traditional imperial costume. Both the cloak and the hat reflect contemporary Western fashion.

This study concludes that the portrait in Gr. 118 was commissioned by Demetrios Palaiologos (1407/1408-1470), Despot of the Morea and a member of the Palaiologan dynasty. The identity of the artist remains unknown. D. Wright's suggestion that the painter was Markos Vathas (1498-1578) must be rejected, given that Vathas was born after the death of Demetrios.

The last artistic period of the Byzantine Empire constitutes a cultural environment in which Western influence is evident and the visual language undergoes transformation. This influence is already perceptible in 13th-century Byzantine art and is closely tied to the impact of the Latin occupation during the Fourth Crusade. Within this context, the Westernized portrait of Michael VIII in Gr. 118 should be interpreted as a new expression of this influence.

Historical evidence indicates that the portrait of Michael was commissioned by Demetrios, the 15th-century owner of the MS Gr. 118. Its likely purpose was to commemorate Michael, the founder of the Palaiologan dynasty. His recovery of Constantinople in 1261 and the restoration of an empire on the brink of collapse under Latin rule made him a figure worthy of remembrance in later centuries. Moreover, despite internal opposition, Michael played a decisive role in attempts to unite the Eastern and Western Churches. His fading presence in historical memory appears to have been deliberately revived through his portrait in Gr. 118.